

RINDI

Nr 2 · 1988

Henriette 88

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNSK BOTANIK

Ärgång 8 1988 Nr 2

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening

Redaktör Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby

Redaktion Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
Bengt Larsson, Lummelundsväg, Pl 4875, 621 42 Visby

Tidskriften erhålls antingen genom medlemskap i Gotlands Botaniska Förening (35 kr/år, fr.o.m. 1989 50 kr/år) eller genom prenumeration (samma pris). Familjemedlemskap kostar 15 kr/år. Föreningens postgiro är 68 36 66 - 2. Adressen är Box 1339, 621 24 Visby.

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har till ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter, och att arrangera exkursioner och sammankomster.

Ordförande Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
tel 0498-71343

Vice ordförande Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby
tel 0498-14559

Sekreterare Ingrid Engquist, Stenkyrka, 620 33 Tingstäde
tel 0498-72088

Kassör Bengt Larsson, Lummelundsväg, Pl 4875, 621 41 Visby
tel 0498-78218

Övriga Elsa Bohus Jensen, Irisdalsgatan 14, 621 42 Visby
Stig Högström, Neptungatan 21, 621 41 Visby
tel 0498-14063

Bo Göran Johansson, Levide, Vall, 621 93 Visby
tel 0498-66204

Torgny Rosvall, Bergmansgatan 6, 621 46 Visby
tel 0498-11777

Omslagsbild: Kungsmynta, *Origanum vulgare*, vid Herrgårdsklint.
Akvarell av Staffan Rosvall.

Omslagsbilden: Kungsmyntan på Herrgårdsklint

STAFFAN ROSVALL

Herrgårdsklint i Gammelgarn är ett av mina smultronställen. Klippan med fornborgen är mindre till ytan än Torsburgen, men den har en mur som är minst lika hög. Här finns flera detaljer i befästningsanläggningen som, mer än grannborgen, sätter fantasin i rörelse. Innanför muren ligger en rad med hopbyggda, primitiva husgrunder, och utanför finns en yttre förborg eller ett fundament till murtorn som är helt unikt för gotländska fornborgar. Bara att gå upp till klippan i den trånga uppgången mellan jätteblocken är en sensation. Bilden visar muren från utsidan med en del av förborgen från höger.

På Herrgårdsklint, Torsburgen och Stora Karlsö finns Gotlands rikaste lokaler för kungsmynta, *Origanum vulgare*. De har alla tre samma lokalklimat, hållmark ovanpå starkt soluppvärmda kalkklintar. På liknande marker finns också mindre förekomster runt om på ön.

De tre platserna har också en likartad historia. Jag ser gärna växten här som ett levande fornminne, medvetet eller omedvetet införd under järnålder och folkvandringstid.

Kungsmyntan har dock inget eget gotländskt namn. Den var kanske inte så uppmärksammas förr på ön, trots sitt rykte som ölkrydda, läkeväxt och färgväxt. Förmodligen använde gutarna dess uråldriga namn: Koning, Koning eller Konung, först känt i litteraturen från dansken Henrik Harpenstrengs Örteböcker, 1240. Det var vanliga namn också i Sverige. Linné uppger Koning från Uppland och Konunga-gräs från Småland. Som svenskt namn har han Dosta, ett namn med tyskt ursprung, som dock Elias Fries i sin "Kritisk ordbok över Svenska växtnamnen" (1880) menar att det inte kan härledas till koning, kungsmynta. Han tvivlar även på att koning kan ha något samband med konung.

Ett annat svenskt namn är det bohuslänska Märrmynta. I många äldre floror kallas den också Mejram eller Wild mejram, som nära släkting till den odlade *Majorana hortensis*. Nu använder vi gärna kryddan "oregano", torkade blad från kungsmyntan, och tar gärna hem några påsar från semesterresan i Sydeuropa. Men vår kungsmynta är inte sämre, växten står grön länge. Man kan med fördel plocka bladen sent i september - oktober utan att göra skada.

Floraförfattaren Samuel Liljeblad har i sin flora från 1816 ett recept på te av kungsmynta: "Örten är resolverande /lösande/ och stärkande. Ger smakligt thé, liknande det Chinesiska, då på örtbladen slås hett vatten, och de sedan hoprullas och torkas på heta jernplåtar och derefter inpackas i dosor, utan att nyttjas på ett år."

De tidigaste lokaluppgifterna från Torsburgen finns i Linnés gotländska resedagbok, 1741. Kungsmyntan är en av de första arterna han antecknar, tillsammans med svartbräken, gul och vit fetknopp och bergsskrabba. Han såg den också på Stora Karlsö och skriver: "som här fanns i ömnoget för färgerierna".

I den tryckta reseberättelsen utvecklar han ytterligare tankegången: "Oreganum besynnerligen vid brantheterna av fältet i så stor myckenhet, att färgerierna näppeligen på något annat ställe kunna hava bättre tillgång på sin konung." (Konung kan kanske vara ett namn från färgerierna, kungsmyntan färgar rött.)

Kungsmyntan samlades dock redan 1701 eller 1702 på Stora Karlsö av Antonius Münchenberg. Han besökte ön under en högsommarutflykt, och i texten till sitt herbarium nämner han några svenska namn: Dosta, Koning och Wild majoran.

De första kända botanisterna, som reste på Gotland, Jörgen Fuiren och Otto Sperling, besökte både Torsburgen och Stora Karlsö 1623. De har dock inte med kungsmyntan i sin växtförteckning.

Staffan Rosvall
Södra Kustvägen 4
620 20 Klintehamn

Det öppna diket — ett intresseobjekt med många fasetter

HJÖRDIS STIGELL

ETT BARNDOMSMINNE.

Under min tidigaste barndom hade jag ofta diket som en mer eller mindre riskabel lekplats. Men riktigt medveten om existensen av diken blev jag först vid 10 års ålder. Platsen för händelsen var en gård i det nordjämtdländska inlandet, där jag hade hamnat för en sommars grönbete. Gården hette Tevallen, och namnet ger kanske en antydning om dess läge, på toppen av en kal höjd. Gick man ut till baksidan av gårdsbebyggelsens vindskyddande fyrkant, väntade en makalös utsikt. Vid klart väder framträdde Åreskutans bulliga silhuett långt bort i sydväst och längs horisonten i väster fjällkedjan mot Norge. Gårdens odlade marker låg huvudsakligen på sluttningarna runt kullen. Med ett sådant läge blir en ordentlig dränering av de lägst liggande jordarna självfallet en nödvändighet, och vattnet som kullen gav ifrån sig samlades slutligen i ett ganska djupt dike.

Bland arbetsuppgifterna på gården föll det den sommaren på min lott att under höskörden gå med eftermiddagskaffet till folket nere på slätterängen. På den tiden krävdes många personers arbetsinsats för slåtter och bärgning av höet, och jag minns att kaffekorgen var tung. Medan jag väntade på att kaffet skulle bli urdrucket och korgen bäras hem igen, brukade jag fördriva tiden med att ströva längs diken runt den lågt liggande slätterängen. Det var under dessa små stunder jag upptäckte att ett dike kan vara vackert. Nedanför platsen där jag stod, porlade det kristallklara vattnet muntert bland vackra moränstenar, bildade här och där deltan i bankar av finaste sand – och alltihop inramades av en underbar bård av ängsblommor.

Minnesbilden av detta jämtländska dike har följt mig genom livet och grundlade ett latent intresse för diken i allmänhet. Först nu, ett drygt halvsekel senare, har intresset tagit fastare form och resulterat i en önskan att för en stund få vända uppmärksamheten mot det människans påfund som ju diket är.

ORSAK, UTVECKLING, VERKAN

Har ni tänkt på hur otroligt genomskuren av diken stora delar av jordens yta är! I vårt land har anläggandet av diken oftast orsakats av alltför vattenhållande jordar. I andra delar av världen, däremot, har anledningen varit den motsatta: ett torrt klimat och/eller fuktighetskrävande odlingar har tvingat fram konstbevattnings. Fingrenade system av diken och kanaler leder där vattnet från större vattendrag fram till den mark man vill ha bevattnad.

Hos oss blev 1800-talet och första hälften av vårt eget århundrade en utdikningens era. Försörjningsproblem, orsakade av en kraftig befolkningstillväxt, gjorde att behovet av odlingsbar mark växte. Såväl utdikningsaktiviteten som utvandringen av svenskar nådde under den aktuella perioden sin kulmen, vilket torde belysa försörjningsproblemens omfattning.

Näringsrikt dike med bredkaveldun främst. Vall, nära Kulstade, augusti 1988. Foto: Bo Göran Johansson.

Av de gotländska myr- och träskmarkerna återstår i dag endast en bråkdel. Större delen är nu utdikad och uppodlad. Naturligtvis måste dessa omfattande förändringar i öns bestånd av våtmarker få konsekvenser. Till en del står vi med facit i hand: en sjunkande grundvattennivå, förlusten av ett givande insjöfiske, betydande förändringar i fågelfaunan inom de berörda områdena. — I sin bok "Träden och människorna" (Collis, 1956) skriver författaren och journalisten John Stewart Collis: "I stort sett var allt i sin ordning så länge människan förblev jägare och hennes inverkan på mark och jordmån inte avsevärt skilde sig från djurens. Men efter årtusendens enkel och oförfalskad jägartillvaro, till stor del på öppna stäpper, började hon odla jord. Var är ovisst, men en dag måste det ha inträffat, och det var den viktigaste dagen i planetens hela biologiska historia." Hans ödesmättade slutsats tål att begrundas. De långsiktiga följderna av vår omfattande exploatering av jordytan är dolda i framtidens töcken, även om vi i viss mån börjar kunna ana dem.

GEOLOGISKT SNITT.

Uppodlade marker med tillhörande diken är för nutidsmänniskan en vanlig syn — så vanlig att hon oftast inte ägnar förhållandet en tanke. Möjligen kan en viss irritation inställa sig när ett dike hindrar den vidare söndagspromenaden. Det kan emellertid löna sig att stanna upp ett slag och titta närmare på diket. Den som ger sig tid och har intresse kan få ett gott utbyte.

Inte minst utgör diket ett snitt — ett sår som kan ge värdefulla inblickar i jordytans historia. I det avseendet synes gotländska diken äga speciella förutsättningar, vilket framgår av den översiktliga naturinventeringen, geologi (Länsstyrelsen i Gotlands län, 1979). Några exempel:

På sid. 41 i ovan nämnda inventering återges en bild av ett dike i Elinghemsmyr, Hangvar, som visar ett skikt blekesediment mellan torv. Denna myrmarkslagerföljd talar om för oss, att träskets vattenstånd för årtusenden sedan påverkats av klimatförändringar. Under bronsålder-gånggrifftid förekom en kraftig vattenståndssänkning, under järnålder, däremot, en kraftig vattenståndshöjning.

Ett något större dike: den grävda kanal, som avvattnar Mästermyr. Vid stora landsvägen skär kanalen genom Litorinagränsvallen. Här har man kunnat konstatera, att under den period då Litorinahavets vattennivå steg, avsattes strandgrus ovanpå myravlagringar i forna Mästermyr.

Ett par lokaler i Lau har blivit berömda och av internationellt intresse. Det gäller dels ett dike vid gården Goks, dels en kanalskärning i Laumyr-området. På båda dessa platser har märkliga fossilfynd gjorts — nämligen av världens äldsta fiskar.

I Hablingbo, slutligen, har, i ett dike nära mangårdsbyggnaden vid Lilla Hallwards, lämningar efter de enda landväxterna i Gotlands silurlagerföljd påträffats. Det rör sig om en mycket primitiv kärllväxttyp.

DEN "BLÅ ÄNGELN" OCH ANDRA MÄRKLIGA VARELSER.

I ett dike brukar finnas vatten — ibland året runt, ibland periodvis. Är det någorlunda friskt och näringsrikt, myllrar det vanligen av liv i olika former. De flesta av oss har väl någon gång som barn

fångat grodyngel i en glasburk, sett den s.k. skräddarens behändiga pilande över vattenytan eller kanske med en aning avund betraktat dykarbaggnarnas suveräna simskicklighet.

En av insekterna i sötvattnets fauna har kommit att attrahera mig alldeles särskilt. Det gäller jungfrusländan, *Agrion virgo*, ej att förväxla med den mindre, blekare och gracilare flicksländan. I fälthandböcker anges den som "ställvis tämligen allmän". Trots mycken vistelse ute i naturen hann jag passera livets s.k. middagshöjd innan insekten kom i min väg. Mötet ägde rum inom naturreservatet på Hökensås mellan Jönköping och Hjo. Området – säreget modellerat av den smältande inlandsisen – inrymmer ett antal småsjöar, där storlom och drillsnäppa är karaktärsfåglar. Genom ett smalt näs med en bilväg mellan ett par av sjöarna gick ett ganska obetydligt dike. Där möttes våra vägar, jungfrusländans och min. En blandning av förvirring och förundran blev min första reaktion. Känner man inte till insekten tidigare är det svårt att få en klar uppfattning om färg och form. Man får intrycket av något obestämt mörkt – ibland blått, ibland svart – som kommer långsamt fladdrande. Jag hade turen att få se insekten sätta sig till vila i vegetationen längs diket. Det visade sig vara en art av jungfruslända, cirka 5 cm lång, kroppen lysande klarblå och med de sorgflormörka vingarna ånglalikt hopslagna mot varandra över ryggen.

Inte bara jungfrusländans färger väcker uppmärksamhet – även flygsättet. De mörka vingarna förs med djupa, långsamma slag, alltså helt annorlunda än den vanliga trollsländans grunda, svirrande. Både som vuxen och i larvstadiet är insekten ett rovdjur. Rinnande vatten är en förutsättning för avkommans utveckling.

Efter detta första möte har jag en gång sett insekten i ganska stort antal på en plats i västgötska Tidans övre lopp, men även ett endaste exemplar i solljuset över en spegelblank, becksvar, västmanländsk skogstjärn – en skönhetssyn att minnas.

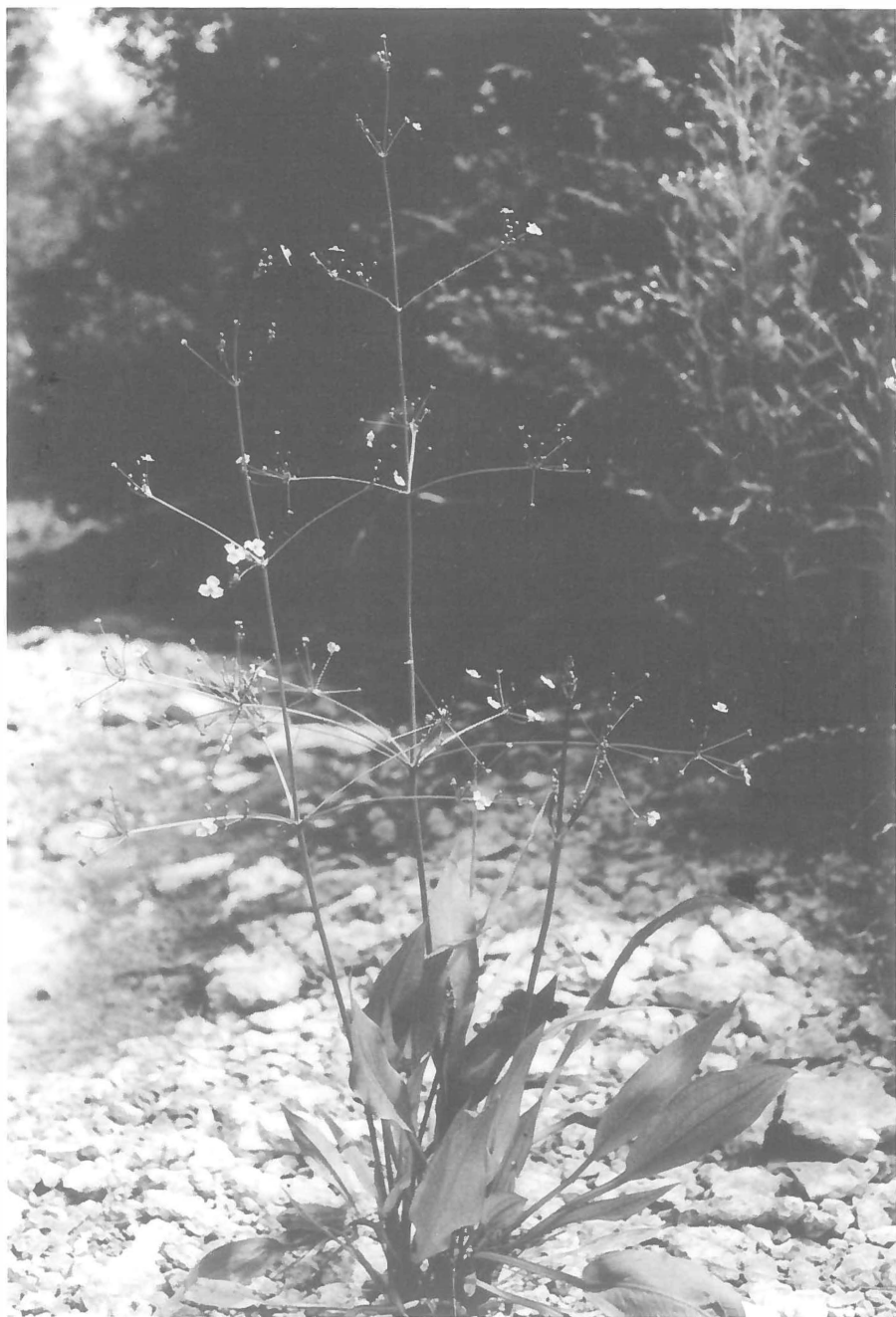
Jungfrusländan lär förekomma även här på Gotland. Hittills har jag dock inte träffat på den, men vid vart lämpligt dike, var bäck eller å är jag förväntansfullt beredd att möta den.

FLORAS BARN MED VÅTA FÖTTER.

Mest iögonenfallande i ett öppet dike är trots allt växtligheten. Den ger en antydning om vattnets näringshalt och därmed även om de omgivande jordarna. I ett näringsfattigt vatten blir växtligheten därefter, med ett magert urval ur vår flora. Diken som avvattnar välgödslade, ibland övergödslade jordar, kan däremot ibland visa upp ett häpnadsväckande rikhaltigt sortiment växter. Inte sällan hindras vattenföringen till sist av den frodiga växtligheten, och en rensning och fördjupning av diket blir nödvändig.

Här på Gotland tycks finnas gynnsamma förutsättningar för dylika exotiskt yppiga diken, lockande för den botaniskt intresserade. Förutom det näringsrika vattnet och den kalkhaltiga jordmånen – båda växtbefrämjande – är sannolikt de för Gotland specifika nederbördsförhållandena av betydelse. Under de ofta torra somrarna torrläggs även ganska stora diken och därmed ges livsbetingelser för en mer varierad flora.

Gotlandssvalting, *Alisma lanceolata*, i ett sommartorrt dike nära Kulstade i Vall. Foto: Bo Göran Johansson, augusti 1988.

I närheten av mitt sommarviste, beläget i ett av Gotlands större jordbruksdistrikt, finns ett dike av detta slag. Det är förhållandevis stort. Vinterperiodens vattentillförsel är mer än tillräcklig för att fylla en bevattningsdamm om cirka 4 hektar. Längs vissa sträckor är diket djupt och relativt smalt, längs andra brett och uppgrundat. Det mynnar slutligen ut i en å.

Jag har länge fascinerats av floran i detta dike och speciellt den längs en cirka 175 meter lång sträcka nedströms en vägtrumma. Under eftersommaren bildar växtligheten där en veritabel djungel. Först för några år sedan fick jag tillfälle att titta närmare på sammansättningen. En totalinventering var det inte alls fråga om – endast en genomgång, framdriven av ren nyfikenhet.

Inventeringen gjordes i slutet av augusti, då det gick att torrskoda tränga igenom växtligheten på dikets botten med undantag för några meter med en vattensamling. Den som till min hjälp oförfärad först forcerade det kompakta, brännande och stickande växttäckat på dikesslutningarna samt därefter tog sig igenom djungeln på dikets botten var Karl-Erik Pettersson, Garda. Tillsammans fick vi ihop följande lista:

Sjöfräken	<i>Equisetum fluviatile</i>
Gråvide	<i>Salix cinerea</i>
Brännässla	<i>Urtica dioica</i>
Akerpilört	<i>Polygonum persicaria</i>
Revmörblomma	<i>Ranunculus repens</i>
Älgört	<i>Filipendula ulmaria</i>
Fackelblomster	<i>Lythrum salicaria</i>
Rosendunört	<i>Epilobium hirsutum</i>
Strätta	<i>Angelica sylvestris</i>
Strandlysing	<i>Lysimachia vulgaris</i>
Strandklo	<i>Lycopus europaeus</i>
Vattenmynta	<i>Mentha aquatica</i>
Läkevänderot	<i>Valeriana officinalis</i>
Svalting	<i>Alisma plantago-aquatica</i>
Svärdslilja	<i>Iris pseudacorus</i>
Mannagräs	<i>Glyceria fluitans</i>
Andmat	<i>Lemna minor</i>
Stor igelknopp	<i>Sparganium erectum</i>
Bredkaveldun	<i>Typha latifolia</i>
Säv	<i>Scirpus lacustris</i> ssp. <i>lacustris</i>

Som synes blev resultatet en ganska representativ samling växter som klarar de under året starkt varierande fuktighetsförhållandena. En omständighet som under den torrare perioden sannolikt har betydelse för de mer fuktighetskrävande arterna är, att diket längs den undersökta sträckan delvis skuggas av en rad björkar på dikets norra sida. Längs solexponerade och torrare sträckor visar växtligheten annorlunda sammansättning med påtagligt inslag av gräs.

Visst kan en opretentiös inventering av det här slaget ge den intresserad ett gott utbyte. Sjäv har jag haft mycken glädje av att fördjupa mig i grönskan. Tänker jag efter, har jag nog aldrig kunnat passera ett dike utan att åtminstone slänga en hastig blick ner i det för att se vad som växer där. Anledningen är förstås floras särprägel. I fråga om form och uppbyggnad är variationsrikedomen ganska enastående inom gruppen vatten- och våtmarksväxter.

Några av de redovisade arterna är särlingar i vår flora, även om de är allmänna. Så exempelvis andmaten, som hör till våra minsta och ofullkomligaste växter. En liten rund skiva med nedhängande trådrot utgör hela växten, och under sin tillvaro flyter den om-

kring på vattenytan utan fast förankring med Moder Jord. I kanten av skivan kan den frambringa en mycket liten, enkel blomma. Arten och dess släktingar blommar emellertid sällan. Förökningen sker vanligen genom skottbildning.

En annan särling är det ståtliga bredkaveldunet. Vi känner alla till de dekorativa "cigarrerna", honaxen. Hanaxet på växten sitter ovanför och upptar toppen av stängeln. Antalet blommor i honaxet är imponerande: mer än 100 000. När frukterna mognat, behövs endast en svag beröring för att axet ska brista. Var och en som tänkt använda honaxen som vasprydnader under vintern känner till fenomenet, nota bene om stänglarna skärs av allt för sent på eftersommaren. Den bruna kolven omvandlas då snabbt till en porös dunmassa med stor spridningsförmåga. En fågelart, som använder detta dun vid sitt bobygge, är den i vårt land ännu sällsynta pungmesen.

Den stora igelknoppen är även den en växt som gärna drar blicken till sig genom sin uppbyggnad med skilda hon- och hanblomsamlingar i form av runda bollar. Frukställningen bildar ett taggigt litet klot, vilket givit växten dess namn. Den enskilda stenfrukten är tillspetsad nedåt och försedd med en välvd toppdel med ett litet sprūt. Karakteristiskt för familjen Sparganiaceae är stenfrukternas luftfyllda, porösa ytterhölje – en egenskap i fortplantningens tjänst, eftersom frukterna därigenom lätt flyter omkring på vattenet.

Av växterna i det inventerade diket var några obekanta för mig, tills jag började semestra på Gotland. Den första, som jag riktigt medvetet upptäckte, var vattenmyntan. Bekantskapen var helt enkelt ofrånkomliga. Vi hade blivit ägare till en fritidstomt, vars ena långsida gränsade mot en våt. I den inköpta tomtmarken ingick t.o.m. en flik av väten. Just där trivdes vattenmyntan förträffligt. Som bekant sprider växten en ganska säregen, lite från doft. Till en början uppfattade vi den väl inte som odelat angenäm. Men numera är en gotländsk sommar utan det specifika inslaget otänkbar. Dessutom har blomman en utsökt ljusst gråblå färg. På näthinnan bevarar jag gärna sommarbilden av blommande vattenmynta med färgsprakande nässeljärilar fladdrande omkring.

Våra många gräsarter är ett svårt kapitel – även för personer med djupare botaniska insikter, har jag, till min egen lättnad, märkt. Några av grässlagen är dock omöjliga att missa sig på, därför att deras form så välgörande skiljer sig från mängden. Det välbekanta darrgräset, *Briza media*, som växer på torr mark är ett av dem, manna-gräset med sin smala, lite stela, blekgröna vipa, är ett annat. Den sistnämnda arten hör till Floras barn med våta fötter. I det inventerade djungeldiket förekommer den rikligt. Förr insamlades frukterna för att användas som mannagryn; hos oss förekom det i Skåne. Även en del vattenfåglar tycker om frukterna.

Bland de minst iögonenfallande inom familjen Lamiaceae får nog strandklon räknas in. Kransen av oansenliga vita blommor runt stjälken drar knappast blicken till sig. Detta till trots är växten ingalunda ointressant. I Norge användes örtsaften förr till att svärta ner ansikte och händer i akt och mening att skrämma folk. Med tillsats av järnvitriol får man nämligen en varaktig svart färg, som även lämpar sig för färgning av textilier. Strandklon förekommer i stort sett bara söder om Dalälven, sydsvenska höglandet undantaget. Spridda lokaler finns dock även där samt norr om Dalälven. Speciellt intressant är uppgiften att vid torv- och sedimentborrhningar norrut, bl.a. i Norrbotten, har fossilfynd gjorts av växtens karakteristiska delfrukter, vilket anses tyda

på att utbredningsgränsen under den postglaciala värmepåveletiden (cirka 6500 - 500 f.Kr.) låg avsevärt nordligare än nu.

Blommande rosendunört hör till den gotländska högsommarens många angenäma upplevelser. Egentligen hör växten hemma söder om Östersjön, men den förekommer nu i Sverige förutom på Gotland även i Skåne samt sällsynt i andra sysliga landskap. En högsommarsemester på Gotland torde för många svenskar från mellersta och norra delarna av vårt land bli tillfället då man gör växtens bekantskap. Jag skulle tro, att den ingår i en grupp högsommarblommande gotländska växter, som väcker ett slumrande botaniskt intresse hos åtskilliga turister.

Under en människas levnad har enstaka tillfällen, minnesbilder, förmågan att etsa sig fast. Jag har tidigare berättat om det jämtländska diket jag aldrig glömmmer. I en annan minnesbild från senare delen av min levnad spelar rosendunörten en framträdande roll: Jag ser framför mig en åker, mörkgrön av jordgubbsplanter. Solen gassar från en molnfri himmel. Högsommarhettan får luften över åkern att dallra. I det mörkgröna fältet ser jag färgglada prickar utspridda här och där. Det är sommarklädda människor sittande på huk för att plocka härliga, saftiga jordgubbar. Den effektfulla ramen till denna pastoral idyll står blommande rosendunört i den omgivande diken för. Följdriktigt kommer min hemlagade jordgubbsylt alltid att för mig associera till denna färgstarka blomma. Associationsbanor kan ibland tyckas säregna - åtminstone för utomstående!

Befjädrade gäster och invånare.

När människan gör ingrepp i jorden, blir följderna oftast negativa. En och annan gång inträffar motsatsen. Så skulle t.ex. de trevliga backsvälorna inte förekomma i den utsträckning de gör, om inte våra i och för sig fula sandtag funnes. I vissa avseenden har även det öppna diket fått positiva följder. En del fågelarter trivs där. Efter att några gånger ha stött upp den skygga enkelbeckasinen och den lika skygga skogssnäppan ur halvt igenväxta diken, började jag intressera mig för det öppna dikets fågelliv i allmänhet. Det finns faktiskt ett intressant sådant, även om det är förhållandevis blygsamt.

Bländ vadarna kan man här på Gotland förutom de ovan nämnda någon gång även träffa på rödbenan vid lämpliga diken. Den är väl annars en art som hör kusten till. Hittar den en lämplig plats ett stycke in i landet kan den dock bli mycket lokaltrogen och återkomma år efter år.

Släktingen grönbena är med sin fint skyddstecknade fjäderdräkt ganska svårupptäckt, när den gästar ett och annat gotländskt dike under vårsträcket upp till myrmarkerna i norra Skandinavien liksom under återfärden till övervintringsplatserna, främst i tropiska Västafrika. Förr häckade den allmänt även här på Gotland, men den hör till de arter som blev offer för utdikningarna.

Sädesärlan - en av våra trivsammaste småfåglar - är ganska vanlig längs diken. Favoritplatserna är öppna, plana ytor längs vatten dragen, som sand- eller lerbankar, där den kan kila omkring och snappa efter insekter. Annars är denna fågel verkligen inte spar-

Stor igelknopp i ett dike nära Kulstade, Vall. Foto: B.G. Johansson, augusti 1988.

smakad när det gäller att välja lämplig plats för sin tillvaro. Jag minns ett sädesärlepar, som år efter år häckade i underredet till ett gammalt bilvrak på en stor asfalterad parkeringsplats. Närmaste vattendrag låg mycket långt bort.

För några fågelarter utgör diket och växtligheten där ett uppskattat skydd. Vi tänker kanske inte så mycket på det när fasan- eller rapphönskullar oväntat dyker upp vid vägkanten och tvingar oss att stå hårt på bromsen på bilen. Inte sällan blir några ur ungkullen kvar på den ena sidan vägen, medan honan med resten av ungarna oroligt väntar i skydd av gräset på den andra. Vid sådana tillfällen krävs både tid och tålamod av bilföraren.

Det öppna diket har dessutom kommit att få en alldeles speciell funktion – en som dess anläggare knappast hade i tankarna när projektet en gång planerades. För många fåglar har nämligen diket med dess vatten – inte minst här på Gotland – blivit den enda plats där törsten kan släckas. Fåglar och andra vilda djur behöver också vatten, något vi obetänksamma människor oftast förbiser, när utdiktningar och torrläggningar planläggs. Under eftersommaren när många diken torkar ut kan situationen bli besvärlig. Minsta kvarbliven, åtkomlig vattensamling drar då till sig de törstiga. Vid dylika platser kan man få se en hel del av omgivningens fågelarter.

Några av mina finaste fågelbekantskaper har jag gjort just vid diken. Den allra första inträffade för mycket länge sedan. Kanske har den blivit kvar i minnet på grund av charmfullheten kring den, men kanske allra mest för att den kom att bli ett litet glädjeämne under en svår tid, nämligen andra världskrigets orosfyllda år. Vi bodde då i ett gammalt villaområde i en mellansvensk småstad med grusvägar och tillhörande vågdikey. Mitt emot vår trädgårdsgrind behagade ett gårdsmyggar bosätta sig under en grästuva i dikeskanten. Med tanke på områdets alla kringstrykande katter och hundar var läget långt ifrån idealiskt. Några större förhoppningar om att häckningen skulle lyckas hade vi inte. Men, allt gick till vår förvåning väl, och när vi en dag fick se de nyutflugna ungarna sitta uppradade tätt intill varandra på en gren i vår trädgård, fick tillvaron för en stund en välbehövlig liten guldkant.

Blåhaken har den legendariske ornitologen Erik Rosenberg skrivit så charmfullt om, att man knappast kan undgå att drabbas av en het önskan att någon gång få se den. För att höra den sjunga måste man bege sig upp till de nordligare delarna av vårt land, framför allt fjällvärlden. Chansen att få se den på Gotland finns under senvåren och förhösten. I ett dike en vårdag på sydöstra Gotland träffade jag så blåhaken. Med åren har jag lärt mig att det kan löna sig att speja av dikessluttningar samt själva vattenfåran med kikaren. Tack vare den lärdomen upptäckte jag blåhaken. Fågeln verkar nämligen till en början oansenligt gråaktig, där den hoppar omkring för att söka föda, men rör det sig om en hane, blixtrar snart det vackert roströda och klarblå bröstet till i vårsolen. I flykten är den roströda stjärtroten ett bra kännetecken. – Kanske är blåhaken vanligare på Gotland under uppsträcket än man tror, men förbisedd i vårgrönskan.

Min nästa förnämliga fågelbekantskap i ett dike inleddes med skymten av en uppåtriktad liten fågelstjärt i en videbuske. Jag hade cyklat ut en vacker kväll i slutet av maj för att njuta av den fräscha vårgrönskan, då fågelstjärten fick mig att hastigt avbryta rundturen. I tankarna hade jag förstas den charmiga gårdsmygen, som jag hoppades få se mer av. Med besvikelse såg jag hur fågeln försvann djupare in i buskaget. Till all lycka blev jag ändå kvar

i förhoppningen att den skulle dyka upp igen. Mitt tålmod blev rikt belönat. Från buskagets inre kom nämligen en särdeles egendomlig sång — flodsångarens. Erik Rosen berg liknar den i "Fåglar i Sverige" vid en jämnt tröskande symaskin. Liknelsen är välfunnen, om man lägger till ordet "gammaldags". Moderna symaskiner går ju som bekant förhållandevis tyst och mjukt. Behöver jag säga, att jag andäktigt lyssnade till den egenartade sången, hos oss på Gotland än så länge inte särskilt ofta förekommande.

Ibland kan en oväntad befjädrad invånare i diket bli en komplikation. Så var fallet, när jag tänkte börja min botaniska genomgång av djungeldiket jag tidigare berättade om. Vid mitt första besök hade jag intresset helt inriktat på floran. På fåglar hade jag just då inte en tanke. Snabbt skulle jag emellertid bli varse att diket var bebott, och att min närvaro inte alls var önskvärd. Ett ettrigt "zerr, zerr, zerr" kom från en liten gulbrun fågel med streckad ovansida, som hastigt och lustigt hade klättrat upp i ett gammalt hundlokebestånd på dikeskanten. Naturligtvis intog jag ögonblickligen ställningen som orörlig staty, medan fågeln fixerade mig. Den hade mat i näbben, vilket överraskade mig, eftersom tidpunkten var så pass sen som mitten av augusti. När fågeln väl lugnat sig, kunde jag följa, hur den behändigt tog sig igenom den täta vegetationen nere i diket och till sist slank in i en rund öppning i ett bestånd av rosendunört och förblev borta. Jag förstod att jag hade stått öga mot öga med sävsångaren, som tydligen hade en andra kull ungar i boet. Två veckor tvingades jag skjuta upp min botaniska inventering i väntan på att fågelfamiljen skulle ge sig av. Det ska bli intressant att se om diket även i fortsättningen blir bebott av arten.

Epilog.

Med denna personligt färgade redovisning av det öppna dikets många fasetter har jag velat vrida fram dem i ljuset, en efter en. Alla har kanske inte samma lyster. Helt utan är dock ingen.

LITTERATUR

Collis J.S., 1956: Träden och människorna.
Länsstyrelsen i Gotlands län (Svantesson, S.-I.), 1978: Översiktlig naturinventering. Geologi. Visby.
Rosenberg E., 1953: Fåglar i Sverige.

Hjördis Stigell
Odvallsgatan
620 Klintehamn

Alvena Lindaräng

JÖRGEN PETERSSON

Svenska Naturskyddsföreningens reservat i Vallstena på Östra Gotland inköptes år 1954 och omfattar 5,6 ha gotländskt änge. Naturvårdsföreningen på Gotland fagar ängset i början av maj varje år, och slåtter företas i juli av Skogsvårdsstyrelsen. Träden i ängset bär tydliga spår av klappning. Området finns närmare beskrivet i SNF:s guide: "Alvena Lindaräng och Storsund". Personligen kom jag i närmare kontakt med detta fina änge 1983 genom att det låg i en av mina inventeringsrutor för Projekt Gotlands Flora. Jag har senare (1986-87) inventerat ängset mera grundligt för att åstadkomma en artlista för området.

Jag har också gjort en litteraturgenomgång av de viktigaste gotländska botaniska arbetena. De arbeten vari jag funnit uppgifter om växter från Alvena Lindaräng är följande:

- K. Johansson: Egna anteckningar i Johanssons privata exemplar av Eisen och Stuxbergs flora (förvaras på Gotlands Naturmuseum).
- K. Johansson, 1897: Hufvuddragen af Gotlands Växttopografi och Växtgeografi. K.V.A.Handl. Band 29:1. Stockholm.
- K. Johansson, 1910: Nyare bidrag till kännedomen om Gotlands kärlväxtflora. Bot. Notiser.
- K. Johansson, 1921: Bidrag till kännedomen om Gotlands Ulmus-former. Svensk Bot. Tidskr. 15.
- A. Ohlsson, 1965: Alvena Lindaräng och Storsund. Guide utg. av S.N.F. Uddevalla.
- A. Ohlsson, 1967: Svenska orkidéer. Stockholm.
- M. Ericsson & L. Hjelm, 1976: Inventering av änges- och lövmarker. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- L. Gustavsson & O. Jennersten, 1982: Botanisk inventering av Alvena Lindaräng. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Th. Karlsson, 1984: Early-flowering taxa of Euphrasia (Scrophulariaceae) on Gotland, Sweden. Nord. J. of Bot. 4:303-326.
- J.-H. Kloth & U. Lovén, 1987: Gotlands Natur – en reseguide. Bonniers – Länsstyrelsen i Gotlands län.

Alvena Lindaräng är ett välvärdat, öppet änge med flera övertvärande stensträngar och därtill hörande järnåldershusgrunder. I trädskiktet dominerar lind, ek, ask och lundalm. Linden har gett ängset dess namn – arten är sällsynt på Gotland. I buskskiktet dominerar hasseln. Vissa delar är mer slutna med hasselbuskage och trädgrupper. Spridda i ängset finns flera stora gläntor. Dessa är i norra delen torrare än i de södra delarna av ängset. I norr kan man därför påträffa en flora med en viss torrmarkskaraktär innehållande arter som solvända, färgmåra och praktbrunört. På de fuktigare gläntorna i söder märks framför allt rikedomen av orkidéer. Spridda i ängset finns också brandfläckar, där lövhögar från fagningen bränns. Här har vissa udda arter noterats, t.ex. amerikansk dunört.

Våren i ängset bjuder på mängder av blåsippor, vitsippor och gulsippor. Nu blommar också vätterosen vid hasselbuskagen. Också några vitblommiga exemplar av vätteros har iakttagits i ängset (Bengt

Alvena Lindaräng, sedd utifrån. Foto: Jörgen Petersson, 1988.

Larsson). Gullvivor, vårärt och en hel del violarter sätter också färg på ängat under maj månad.

Juni är orkidéernas tid i ängat, då olika arters blomningstid avlöser varandra. I östkanten av den stora gläntan vid bryan blommar nu också de fåtaliga exemplaren av den sällsynta svenska ögontrösten.

Innan slåttern i juli kan man leta upp de sällsynta skogsgräsen skugglosta, strävlösta och hässlebrodd i områdets skuggigare partier. I östkanten av den stora gläntan vid bryan blommar nu också de fåtaliga exemplaren av den sällsynta svenska ögontrösten.

Till ängets intressantaste växter måste de slåtteranpassade arterna som tidig brudsporre och svensk ögontröst räknas. Brudsporren förekommer rikligt i ängets fuktigare södra delar. Svensk ögontröst för en tynande tillvaro (endast några få exemplar 1987, cirka 30 exemplar 1988) i en stor glänta i ängets västra delar. Båda arterna är beroende av årlig slåtter. Enligt hävd skulle denna ske då höskallran "skallrade". Arvid Ohlsson ansåg att slåttern skulle ske i början av augusti (Frisk-Bånge, 1977). Andra källor (Pettersson, 1958) anger slåttertiden på Gotland till cirka 20 juli. Viktigt är dock, att slåttern anpassas till de årliga växlingarna i väderleken, så att fruktmognaden hos växterna styr tiden för slåttern. Läget för den svenska ögontrösten i Alvena Lindaräng är nu kritiskt och en något senare slåtter vore önskvärt.

I ängnet finns också flera andra intressanta arter, som främst är bundna till stensträngar och hasselruggar, för att undgå slåttern. Till dessa kan gräsen lundelm, hässelbrodd, lundslok, strävlost och skugglosta räknas. De tre senare arterna förekommer i området med husgrunderna i ängets sydöstra del. Kanske kunde man här vara något mindre noggrann med lien runt hasselbuketter, längs stensträngar och längs husgrundsmurar. I dessa skuggiga miljöer kan man också finna underviol, lundviol, skogsstarr och långstarr.

Ängnet är rikt på orkidéer och jag har själv noterat följande arter: Sankt Pers nycklar, johannesnycklar, skogsnycklar, krutbrännare, brudsporre, skogsknipprot, tvåblad, nattviol, grönvit nattviol och flugblomster. Enligt uppgifter i litteraturen har också purpurknipprot, vit skogslilja och alpnäcklar tidigare hittats i Alvenaängnet. Arvid Ohlsson anger att de två senare arterna blivit uppgrävda och därmed försvunnit ur ängets flora.

Svensk Ögontröst i Anga prästäng den 19 juni 1988. Foto: B.G. Johansson.

Jag hoppas att denna artikel och bifogade artlista över Alvena Lindaräng ska bidra till nya och intressanta besök från läsarnas sida i denna östgotländska, kulturpräglade natur. Genom ängnet finns promenadstigar och, i dess nordvästra del, bord och stolar för kaffedrickande. Artlistan kan säkert göras än mer komplett, och om Du finner nya arter för ängnet eller återupptäcker tidigare angivna växter, så vore jag tacksam att få dessa uppgifter. Välkomna till Alvena Lindaräng!

ÖVRIG LITTERATUR

Frisk-Bänge T., 1977: Gotlandsängnet förr och nu. Visby
 Pettersson B., 1958: Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation. Acta Phytogeogr. Suec. 40. Uppsala.

Jörgen Petersson
 Humlegårdsvägen 18 2tr
 621 46 Visby

ARTLISTA ÖVER KÄRLVÄXTER I ALVENA LINDARÄNG, VALLSTENA S:N.

För de arter, som jag själv inte sett i ängnet på 1980-talet anges källan till uppgiften enligt:

LG/OJ Gustavsson & Jennersten, 1982: Botaniska inventering av Alvena Lindaräng. Länsstyrelsen i Gotlands län.

KJ 21 Johansson K., 1921: Bidrag till kännedomen om Gotlands Ulmusformer. Svensk Bot. Tidskr. 15.

AO 65 Ohlsson A., 1965: Alvena Lindaräng och Storsund. Guide utgiven av S.N.F. Uddevalla.

Ormtunga <i>Ophioglossum vulgatum</i> LG/OJ	Rundhagtorn <i>Crataegus laevigata</i>
En <i>Juniperus communis</i>	Kråkvicker <i>Vicia cracca</i>
Svartvide <i>Salix myrsinifolia</i>	Häckvicker <i>Vicia sepium</i>
Gråvide <i>Salix cinerea</i>	Vårärt <i>Lathyrus vernus</i>
Sälg <i>Salix caprea</i>	Gulvial <i>Lathyrus pratensis</i>
Krypvide <i>Salix repens</i> ssp. <i>repens</i>	Humlelusern <i>Medicago lupulina</i>
Asp <i>Populus tremula</i>	Backklöver <i>Trifolium montanum</i>
Glasbjörk <i>Betula pubescens</i>	Vitklöver <i>Trifolium repens</i>
Hassel <i>Corylus avellana</i>	Rödklöver <i>Trifolium pratense</i>
Ek <i>Quercus robur</i>	Skogsklöver <i>Trifolium medium</i>
Skogsalm <i>Ulmus glabra</i> KJ 21	Käringtand <i>Lotus corniculatus</i>
Lundalm <i>Ulmus minor</i>	Getvåpling <i>Anthyllis vulneraria</i>
Ängssyra <i>Rumex acetosa</i>	Skogsnäva <i>Geranium sylvaticum</i>
Hönsarv <i>Cerastium fontanum</i>	Vildlin <i>Linum catharticum</i>
Vitsippa <i>Anemone nemorosa</i>	Jungfrulin <i>Polygala vulgaris</i> AO 65
Gulsippa <i>Anemone ranunculoides</i>	Rosettjungfrulin <i>Polygala amarella</i>
Blåsippa <i>Hepatica nobilis</i>	Lönn <i>Acer platanoides</i> (1 ex. inorr)
Backsmörblomma <i>Ranunculus polyanthem-</i> <i>mos</i> ssp. <i>polyanthemos</i>	Getapel <i>Rhamnus catharticus</i>
Skogssmörblomma <i>Ranunculus polyanthem-</i> <i>mos</i> ssp. <i>polyanthemoides</i>	Brakved <i>Frangula alnus</i> AO 65
Revsörblomma <i>Ranunculus repens</i>	Lind <i>Tilia cordata</i>
Smörblomma <i>Ranunculus acris</i>	Äkta johannesört <i>Hypericum perforatum</i>
Majsmörblomma <i>Ranunculus auricomus</i>	Buskviol <i>Viola hirta</i>
Svalört <i>Ranunculus ficaria</i>	Underviol <i>Viola mirabilis</i>
Ältranunkel <i>Ranunculus flammula</i>	Lundviol <i>Viola reichenbachiana</i>
Backruta <i>Thalictrum simplex</i> (N. delen)	Skogsviol <i>Viola riviniana</i>
Ängsbräsma <i>Cardamine pratensis</i> ssp. <i>pratensis</i> (N. delen)	Ängsviol <i>Viola canina</i>
Kärrbräsma <i>Cardamine pratensis</i> ssp. <i>dentata</i> (bryan)	Dvärgviol <i>Viola pumila</i> (ö. delen)
Lundtrav <i>Arabis hirsuta</i>	Solvända <i>Helianthemum nummularium</i>
Brudbröd <i>Filipendula vulgaris</i>	Mjölkört <i>Epilobium angustifolium</i>
Älgört <i>Filipendula ulmaria</i>	Amerikansk dunört <i>Epilobium</i> <i>ciliatum</i> ssp. <i>adenocaulon</i>
Stenbär <i>Rubus saxatilis</i>	Skogskornell <i>Cornus sanguinea</i>
Blåhallon <i>Rubus caesius</i>	Sårläka <i>Sanicula europaea</i>
Nyponros <i>Rosa dumalis</i>	Hundkex <i>Anthriscus sylvestris</i>
Humleblomster <i>Geum rivale</i>	Sibirisk björnlöka <i>Heracleum</i> <i>sphondylium</i> ssp. <i>sibiricum</i>
Nejlikrot <i>Geum urbanum</i>	Vildmorot <i>Daucus carota</i> ssp. <i>carota</i>
Blodrot <i>Potentilla erecta</i>	Vitpyrola <i>Pyrola rotundifolia</i>
Revfingerört <i>Potentilla reptans</i>	Gullviva <i>Primula veris</i>
Smultron <i>Fragaria vesca</i>	Strandlysing <i>Lysimachia vulgaris</i>
Backsmultron <i>Fragaria viridis</i>	Ask <i>Fraxinus excelsior</i>
Sammetsdagdkåpa <i>Alchemilla glaucescens</i>	Färgmåra <i>Asperula tinctoria</i>
Vildpäron <i>Pyrus pyraeaster</i> AO 65	Vitmåra <i>Galium boreale</i>
Vildapel <i>Malus sylvestris</i>	Vattenmåra <i>Galium palustre</i>
Rönn <i>Sorbus aucuparia</i>	Gulmåra <i>Galium verum</i>
Finnoxel <i>Sorbus hybrida</i> AO 65	Snärjmåra <i>Galium aparine</i>
Oxel <i>Sorbus intermedia</i>	Praktbrunört <i>Prunella grandiflora</i>
	Brunört <i>Prunella vulgaris</i>
	Mynta — obest. art <i>Mentha</i> sp.

Krenpris *Veronica officinalis*
 Teveronika *Veronica chamaedrys*
 Dyveronika *Veronica scutellata*
 Fältveronika *Veronica arvensis*
 Murgrönsveronika *Veronica hederifolia*
 Korskovall *Melampyrum cristatum* LG/OJ
 Skogskovall *Melampyrum sylvaticum*
 Ängskovall *Melampyrum pratense*
 Vanlig ögontröst *Euphrasia stricta*
 var. *stricta* LG/OJ
 Svensk ögontröst *Euphrasia stricta*
 var. *suecica*
 Höskallra *Rhinanthus serotinus*
 Vätteros *Lathraea squamaria*
 Groblad *Plantago major*
 Svartkämpar *Plantago lanceolata*
 Olvon *Viburnum opulus*
 Läkevänderot *Valeriana officinalis*
 ssp. *officinalis*
 Ängsvädd *Succisa pratensis*
 Stor blåkllocka *Campanula persicifolia*
 Blåkllocka *Campanula rotundifolia*
 Tusensköna *Bellis perennis*
 Krissla *Inula salicina*
 Prästkraige *Leucanthemum vulgare*
 Vägtistel *Cirsium vulgare*
 Jordtistel *Cirsium acaule*
 Äkertistel *Cirsium arvense*
 Slåtterfibbla *Hypochaeris maculata*
 Höstfibbla *Leontodon autumnalis*
 Svinrot *Sorzonera humilis*
 Ängshaverot *Tragopogon pratensis*
 ssp. *pratensis*
 Ogräsmaskrosor *Taraxacum* gr. *Vulgaria*
 Klasefibbla *Crepis praemorsa*
 Gråfibbla *Hieracium pilosella*
 Skogsfibblor *Hieracium* gr. *Silvaticiformia*
 Hagfibblor *Hieracium* gr. *Vulgatiformia*
 Flockfibbla *Hieracium umbellatum*
 Vårlök *Gagea lutea*
 Ramlök *Allium ursinum*
 Skogslök *Allium scorodoprasum*
 Sandlök *Allium vineale*
 Liljekonvalj *Convallaria majalis*
 Ekorrbär *Majanthemum bifolium* LG/OJ
 Ormbär *Paris quadrifolia*
 Stubbtag *Juncus compressus*
 Knippfryle *Luzula campestris*
 Ängsfryle *Luzula multiflora*
 Vårfryle *Luzula pilosa*
 Ängssvingel *Festuca pratensis*
 Rörsvingel *Festuca arundinacea*
 Rödsvingel *Festuca rubra*
 Fårsvingel *Festuca ovina*
 Engelskt rajgräs *Lolium perenne*
 Vitgröe *Poa annua*
 Kärrgröe *Poa trivialis*
 Ängsgröe *Poa pratensis* ssp. *pratensis*
 Berggröe *Poa compressa*
 Sengröe *Poa palustris*
 Lundgröe *Poa nemoralis*
 Hundäxing *Dactylis glomerata*
 Kamäxing *Cynosurus cristatus*
 Darrgräs *Briza media*
 Älväxing *Sesleria caerulea*
 Bergslok *Melica nutans*
 Lundslok *Melica uniflora*
 Skugglost *Bromus ramosus*
 Strävlost *Bromus benekenii*
 Lundskafting *Brachypodium sylvaticum*
 Backskafting *Brachypodium pinnatum*
 Lundelm *Elymus caninus*
 Luddhavre *Avena pubescens*
 Ängshavre *Avena pratensis*
 Knylhavre *Arrhenatherum elatius*
 Tuvtåtel *Deschampsia cespitosa*
 Vårbrodd *Anthoxanthum odoratum*
 Bergven *Agrostis vinealis*
 Rödden *Agrostis capillaris* LG/OJ
 Krypven *Agrostis stolonifera*
 Timotej *Phleum pratense* ssp. *pratense*
 Ängskavle *Alopecurus pratensis*
 Hässlebrodd *Milium effusum*
 Knägräs *Danthonia decumbens* LG/OJ
 Blåtåtel *Molinia caerulea*
 Långstarr *Carex divulsa*
 Blåstarr *Carex vesicaria* (sterila blad, vilka trol. tillhör denna art, i våt sänka i SO)
 Skogsstarr *Carex sylvatica*
 Slankstarr *Carex flacca*
 Hirsstarr *Carex panicea*
 Ängsstarr *Carex hostiana*
 Blekstarr *Carex pallescens*
 Vispstarr *Carex digitata*
 Fågelstarr *Carex ornithopoda*
 Vårstarr *Carex caryophyllaea*
 Luddstarr *Carex tomentosa*
 Hundstarr *Carex nigra*
 Loppstarr *Carex pulicaris*
 Skogsknipprot *Epipactis helleborine*
 Purpurknipprot *Epipactis atrorubens* LG/OJ
 Vit skogslilja *Cephalanthera longifolia* AO 65
 Tvåblad *Listera ovata*
 Nattviol *Platanthera bifolia*
 Grönvit nattviol *Platanthera chlorantha*
 Brudsporre *Gymnadenia conopsea*
 var. *conopsea*
 Skogsnycklar *Dactylorhiza maculata*
 ssp. *fuchsii*
 Krutbrännare *Orchis ustulata*
 Johannesnycklar *Orchis militaris*
 Alpnicklar *Orchis spitzelii* AO 65
 Sankt Pers nycklar *Orchis mascula*
 Flugblomster *Ophrys insectifera*

Tidigare fynd av haverrotshybrider på Gotland

TORGNY ROSVALL

I Johannes Lids "Norsk och Svensk Flora" (Lid, 1963), vars första upplaga utkom 1963, uppges hybriderna mellan gotlandshaverrot, *Tragopogon crocifolius*, och ängshaverrot, *Tragopogon pratensis*, vara funnen på Gotland.

Jag har då och då undrat varifrån denna uppgift kommer, var och av vem fyndet eller fynden har gjorts, och var och när publiceringen har skett, men ej funnit något om detta i den botaniska litteratur, som jag haft tillgänglig.

Några mer djupgående efterforskningar har jag dock ej gjort, men för mer än 20 år sedan fick jag en uppgift – jag minns nu inte varifrån – om att hybriderna skulle finnas inom en inhägnad på Snäckgärdsbadens campingplats norr om Visby i närheten av Kolens kvarn. Inhägnaden är nu borta sedan länge, men medan det ännu fanns rester kvar av den, sökte jag efter gotlandshaverrot och eventuella hybrider där. Jag fann då ingenting annat än ängshaverrot, varav många var angripna av sotsvamp. Om gotlandshaverroten och hybriderna funnits där, var de tydligen utgångna vid mitt besök på platsen. Efterforskningar på de kända växtplatserna för gotlandshaverroten har ej heller gett några fynd av hybrider.

Efter Svenska Botaniska Föreningens botanikdagar i juni i år, då också den nyupptäckta haverrotslokalen i Bro med dess rika bestånd av hybrider besöktes, och detta uppmärksammades av gotlandspressen, fick jag ett brev från en läsare, Margareta Beckman i Slite, som meddelade att hennes far, Tycho Beckman, hade varit intresserad av bl.a. gotlandshaverroten. I hans exemplar av Karl Johanssons flora hade hon vid uppslaget för haverrotterna funnit två tidningsurklipp som hon i fotokopior bifogade brevet.

Det ena klippet är ur Dagens Nyheter den 15 september 1960 under vinjettrubriken "Namn och nytt i naturen" och med underrubriken "Rara örter i gotlandsfloran". Artikeln är undertecknad med signaturen "H.D." Direkt under rubriken finns fyra tydliga svartvita fotografier av haverrotsblommor med förklarande text, bl.a. avseende blomfärgerna. Bild 1 föreställer den helt vanliga ängshaverroten, som sägs ha gula blommor i en korg omgiven av åtta holkblad. Bild 2 föreställer gotlandshaverrot. Av texten framgår att den har rödvioletta blommor med gul spets samt fem holkblad. På bild 3 syns en hybrid mellan ängshaverrot och gotlandshaverrot. Här förklaras att blomkorgen har brunröda kantblommor som är gula vid basen och innanför dem en krans av mindre, helt gula, tunglika blommor. I texten till denna bild sägs också att holkbladen hos olika blommor på samma planta varierar från fem till åtta. Den fjärde bilden visar en annan hybridform som sägs ha helt brunröd blomkorg, i vilken endast de inre blommorna har gul spets.

I artikeltexten skriver H.D. sammanfattningsvis att han på Gotland sommaren 1954 funnit en *Tragopogon*-hybrid med brunröda kantblommor och gula, tungliknande innerblommor. Bladen var inte så spensliga

och krokusliknande som hos gotlandshaverroten. Både ängshaverrot och gotlandshaverrot fanns på lokalen, som dock snart därefter spoli-
erades på grund av utbyggnaden av Visby flygplats. Någon fotodo-
kumentation gjordes ej vid detta tillfälle.

Sommaren 1960 hade han emellertid turen att hitta hybriderna igen, nu på en helt annan plats, vars belägenhet han dock ej avslöjar. Nu tog han de fotografier som finns med i artikeln. Han skriver: "Bilderna är unika – några sådana har aldrig tidigare förekommit i den floristiska litteraturen i Sverige (och såvitt jag vet inte någon annanstans heller)."

I artikeln tar han också upp det egendomliga i att hybridens blom-
mor kan bli mörkt brunröda vid en korsning mellan den gulblommiga
ängshaverroten och den blekt rödvioletta gotlandshaverroten. Han
konstaterar att något liknande förekommer vid hybridisering mellan
gullusern och blåusern, vars hybrid, *Medicago falcata* x *sativa*, kan få
nästan helt svarta blommor.

Det andra tidningsurklippet är ur Gotlands Allehanda den 30 juli
1962. Det är en notis med överskriften "Ny gotlandshybrid upptäckt
vid Snäck". I notisen, som är skriven av journalisten Holger Daun,
presenteras ett fynd vid Snäck, gjort av direktör Helmer Dahlbäck,
Stockholm, en hybrid mellan gotlandshaverrot och ängshaverrot.
Dahlbäck berättar om sina fynd av hybriderna, det första 1954, där
flygfältet senare byggdes, det senaste mitt bland de tältande på
Snäcks campingplats norr om Visby.

Helmer Dahlbäck, identisk med signaturen H.D. i Dagens Nyheter, var
född på Gotland och mycket växtintresserad, särskilt av "gotlands-
växter". Han hade sommarstuga omedelbart norr om nerfarten till
Kolens kvarn och Snäcks campingplats. Han tillbringade somrarna här
och botaniserade flitigt.

I notisen berättar han vidare, att han, genast efter upptäckten,
tog kontakt med ledningen för Gotlandsbolaget, som då ägde camping-
platsen, och bad dem ordna så att den nya växten ej blev förstörd.
Man visade stor förståelse och satte upp en inhägnad runt växtplat-
sen. Dahlbäck tittade till lokalen varje dag och fäste därigenom de
tältandes uppmärksamhet på den nya växten. Han berättar vidare att
gotlandshaverroten öppnar blommorna på morgonen och sluter dem vid
middagstid, medan den nya hybriderna sluter sina blommor någon timme
tidigare.

I notisen följer sedan ett litet avsnitt om hur ovanlig växten är.
Jag tar mig friheten att citera: "Redan den 'vanliga' gotlandsha-
verroten har högsta möjliga poäng (9) i skalan över sällsynta väx-
ter. Därav kan man förstå att den nya korsningen är en verklig rar-
itet. Flugblomstret t.ex. har 4 poäng i skalan. Det gäller växter
i hela landet."

De båda artiklarna och framför allt bilderna i DN ger sålunda klart
belägg för att åtminstone två hybridformer av *Tragopogon crocifolius* x
pratensis, en med endast de yttre kantblommorna brunfärgade och de
inre blommorna gulfärgade, och en med alla blommorna i korgen brun-
färgade, tidigare iakttagits på Gotland, den förstnämnda redan 1954
och båda 1960 och några år framåt. Båda hybridformerna stämmer en-
ligt foto och beskrivningar helt överens med de hybridformer som
1987 och 1988 iakttagits på den rika *Tragopogon*-lokalen i Bro.

Torgny Rosvall
Bergmansgatan 6
621 46 Visby

Inventeringsdagar på Gotska Sandön

GUN INGMANSSON

I början av augusti 1988 tillbringade jag fem dagar på Gotska Sandön tillsammans med Bengt Larsson och Jörgen Petersson. Vår avsikt var att under dessa dagar åtminstone översiktligt inventera Sandöns fem "florarutor" för Projekt Gotlands Flora. Nedan följer några dagboksanteckningar från våra inventeringsdagar ute på ön. I en senare uppsats kommer resultatet av våra ansträngningar att redovisas närmare.

8 AUGUSTI

En lugn och fin överresa från Lauters på Fårö avslutas med landstigning på Sankt Anna-udd på sydsidan av Gotska Sandön. Det passar oss utmärkt och vi börjar direkt att inventera oss fram mot lägerplatsen, som ligger cirka 3 km längre norrut.

Det börjar bra – där vi går iland växer flera plantor strandkål, *Crambe maritima*, bland vrakgodset. Vi går vidare mot Hamnudden, och från en liten bod norr om udden har en fingerborgsblomma med gula blommor spridit sig. Den gula färgen till trots är det *Digitalis purpurea*. Längs stigen mot Hamnuddens fyr hittar vi snårstarr, *Carex pauciflora*, som är ovanlig på Gotland. Norr om fyren finner vi ganska snabbt luddvedel och timjansnyltrot, *Oxytropis pilosa* och *Orobancha alba*, trevliga växter, som vi visste skulle finnas här någonstans.

När vi kommer fram till Tårsordsäng, blir vi lite besvikna. Den har verkligen vuxit till de senaste åren, och flera växter som funnits här tidigare är nu försvunna. Däremot hittar vi några nya arter för ön intill en liten skogsväg norr om Hamnudden: lundbräken, nordbräken, rörsvingel och raklosta, *Dryopteris dilatata*, *D. expansa*, *Festuca arundinacea* och *Bromus erectus*.

Gamla gårdens öppna marker är ännu artrika. Vi lyckas finna snårstarr men däremot inte piggstarr, *Carex spicata*, som också ska finnas här. När vi kommer fram till lägerplatsen vid 19-tiden är alla andra besökare redan på plats för länge sedan. Vi har tur och får våra bäddar i ena änden av en övernattningshydda.

9 AUGUSTI

Klockan 8 är vi klara att ge oss ut på ön igen. Vädret är soligt och varmt. Vi börjar med att leta runt fyrplatsen. Här finns en hel del trädgårdsflyktingar som uppländsk vallört och röd hundrova, *Symphytum uplandicum* och *Bryonia dioica*, och flera utplanterade arter, bl.a. sibirisk lärk och silvergran, *Larix sibirica* och *Abies alba*. Vid trappan upp mot fyren växer ärttörne, *Ulex europaeus*.

Nästan direkt när vi kommer ned på stranden vid Norra sidan hittar vi näbbtrampört, *Polygonum oxyspermum*. Denna numera ytterst sällsynta växt verkar stormtrivas i sanden tillsammans med sodaört och röd-

Karta över Gotska Sandön
med namn som nämns i
artikeln. Stellan Hedgren.

målla, *Salsoia kali* och *Chenopodium rubrum*. Fram till Beckrevet räknar vi till sammanlagt 40 exemplar och på sträckan Beckrevet-Säludden cirka 100. På Norra sidan hittar vi också fem plantor strandkål.

Vid Tomtebo njuter vi av anblicken av hundratals, ja kanske tusentals blommande knärötter, *Goodyera repens*. Ingen av oss har tidigare sett så många på en gång. Här finns också en hel del ryl, *Chimaphila umbellata*.

Gotska Sandön är känd som den enda gotländska lokalen för gräset tofsäxing, *Koeleria glauca*, och vi hittar åtskilliga plantor nära vägen mellan Säluddens sälskyddsområde och Arnagrop. Ganska många är sterila och saknar ax, men tuvorna är ändå lätta att känna igen på sina blågröna, nästan lite köttiga blad.

Enelyckan brukades på 1800-talet som åker eller äng, och det två tunnland stora området har en helt annan vegetation än omgivningen. Här träffar vi på bl.a. solvända, jungfrulin, blåsippa, backglim och flentimotej, *Helianthemum nummularium*, *Polygala vulgaris*, *Hepatica nobilis*, *Silene nutans* och *Phleum phleoides*.

Sälbo lövskog är också spännande. Här finns enorma hasselbuskar och lopplummer, hässlebrod och myskmadra, *Corylus avellana*, *Lycopodium selago*, *Milium effusum* och *Galium odoratum*.

Gotska Sandön, Las Palmas. I förgrunden näbbtrampört.
Foto: Gun Ingmansson, augusti 1988.

Vid 19-tiden återvänder vi trötta till lägerplatsen. Efter att vi ätit, går vi en kvällspromenad till dynkärren på Bredsand. Här hittar vi östersjötåg och sandviol, *Juncus balticus* och *Viola rupestris*, samt grenrör och storven, *Calamagrostis canescens* och *Agrostis stolonifera*, de två sistnämnda nya arter för ön.

10 AUGUSTI

Benen protesterar efter de många kilometrarna i den sandiga terrängen. Det får bli en "mellandag" i dag, så att vi orkar med morgondagen, som kommer att bli ansträngande. Bra att vi är så morgonpigga (i alla fall 2/3 av oss) att vi kan laga frukost utan att behöva köa. Det är verkligen fullt med övernattare på ön.

Vi inventerar runt fyrplatsen och vidare ned mot Bredsandsudde. Minsann, näbbtrampört här också! Vi räknar till 42 exemplar.

I den lilla fuktiga talldungen innafor dynen hittar vi ryl, spin-delblomster och kråkbär, *Chimaphila umbellata*, *Listera cordata* och *Empetrum* sp. Förargligt att vi inte säkert kan avgöra vilken kråkbärsart det rör sig om. Några bär hittar vi inte.

Längre söderut kan vi anteckna styvmorsviol och martorn, *Viola tricolor* och *Eryngium maritimum*, som båda finns här och var längs västra stranden.

Vid Varvsbukten viker vi av inåt land och söker oss bort mot Stora Idemoren. Norr om Hertas svag, i en smal dal som löper mot sydväst,

hittar vi spindelblomster igen, nu i tusentals exemplar. De är förstås överblommade, men stängeln med de två små bladen är lätt att känna igen. Knärotter står också här, runt 150 stycken. Dessutom hittar vi ryl samt Ögonpyrola, klotpyrola och grönpyrola, *Moneses uniflora*, *Pyrola minor* och *P. chlorantha*. Vackert!

I Stora Idemoren täcks stora ytor av myskmadra. Vi hittar också lopplummer, och det är gott om lunglav, *Lobaria pulmonaria* och roliga trädsvampar. Vi tittar länge på en platticka, *Ganoderma applanatum*, vars kakaobruna sporer pudrat ett rejält område runt omkring svampen.

Vi återvänder "hem" redan vid 16-tiden. Efter middagen sitter jag och antecknar medan Bengt och Jörgen finkammar Kapellängen. De hittar då flera stora tuvor av piprör, *Calamagrostis arundinacea*, de första på Gotland, om man undantar några exemplar i Sockerbruksparken i Roma, som kommit in med gräsfrö. Konstigt att de manshöga grästuvorna inte uppmärksammats förut! Vi tittar också på styvfibblor och vippärt, *Hieracium* gr. *Tridentata* och *Lathyrus niger*.

11 AUGUSTI

Bussiga Lena och Lasse från Gotska Sandöns hembygdsförening fixar skjuts åt oss, d.v.s. ordnar så att vi får åka med en tillsynsmannen. Vid Arnagrop stiger vi av och har då sluppit en lång och jobbig transportsträcka. Vi får ändå motion så att det räcker!

Vi rundar Kyrkudden, Tärnudden och inventerar oss tillbaka till lägret vid Enekullen, Höga land och Gamla gården. Jörgen gör hela tiden rejäla avstickare för att leta lövdungar, medan Bengt och jag håller oss närmare stranden.

Näbbtrampört igen – 24 plantor. Vid Kyrkudden finns flera fuktigare partier. Här växer Östersjötåg, torvtåg, ryltåg, tagelsäv, fjällgröe, grönstarr, slankstarr och amerikansk dunört, *Juncus balticus*, *J. alpinus* ssp. *alpinus*, *J. articulatus*, *Eleocharis quinqueflora*, *Poa alpina*, *Carex demissa*, *C. flacca* och *Epilobium ciliatum* ssp. *ciliatum*.

I moren (lövskogen) väster om udden antecknar vi skavfräken, lundskafting och kanelros, *Equisetum hiemale*, *Brachypodium sylvaticum* och *Rosa majalis*.

Nu går vi ut mot Franska bukten. Det är otroligt varmt och kav lugnt. Svetten stänker medan vi räknar martornplantor: 4103, 4104, 4105,.. Slutsumman stannar vid 4422! Puh! Och martorn som förut varit så roligt att hitta... Nej, nu får det bli matpaus (för alla) och bad (för vissa).

Tärnuddens rödvidesnår (*Salix purpurea*) frodas, och de små fuktiga partierna är riktigt intressanta. Här finns smalfräken, ärtstarr och sjöstarr, kärrknipprot, vass och bredkaveldun, *Equisetum variegatum*, *Carex oederi* ssp. *oederi* och ssp. *pulchella*, *Epipactis palustris*, *Phragmites australis* och *Typha latifolia*. Nordost om udden ligger en lövskog. Här hittar Jörgen idegran, nordbräken och lundbräken, sår-läka, måbär, klibbal (1 ex.) och myskmadra, *Taxus baccata*, *Dryopteris expansa*, *D. dilatata*, *Sanicula europaea*, *Ribes alpinum*, *Alnus glutinosa* och *Galium odoratum*.

Cirka 300 m NNO om Tärnudden växer kanelros, backsmörblomma, luddtåtel och jordgubbar, *Rosa majalis*, *Ranunculus polyanthemus* ssp. *polyanthe-*

mos, *Holcus lanatus* och *Fragaria x ananassa*. Jordgubbarna torde väl här-
röra från de odlingar som fyrbefolkningen hade här vid sekelskif-
tet. I närheten träffar vi på kråkbär igen.

Från Vinbukten siktar vi mot Enekullen, som betades av nöt under
perioden 1883-1913. Här finns mängder av olika ormbunkar: ekbräken,
lundbräken, nordbräken, skogsbräken samt träjon, *Gymnocarpium dryop-*
teris, *Dryopteris dilatata*, *D. expansa*, *D. carthusiana* samt *D. filix-mas*. Back-
vicker, *Vicia cassubica*, är det också gott om.

Vid Höga land mediterar jag en stund i skuggan, medan de manliga
deltagarna ilar ned till Braustäppan vid Höga land, där rönn, må-
bär, skogstry, lundbräken och skogsbräken, *Sorbus aucuparia*, *Ribes al-*
pinum, *Lonicera xylosteum*, *Dryopteris dilatata* och *D. carthusiana*, antecknas.

Ängen runt Gamla gården måste kontrolleras igen. Är det hårdsvingel
Festuca trachyphylla, eller möjligen någon form av rödsvingel, *Festuca*
rubra, som växer här? Svårt att avgöra nu, när nästan inga småax
finns kvar längre. Sista biten går vi på ren vilja. Klockan är 9
på kvällen när vi kommer tillbaka till lägerplatsen. Då är jag så
trött att jag inte orkar äta middag. Det får räcka med en öl.

12 AUGUSTI

Hemresedag. Fortfarande fint väder, men en regnfront syns på av-
stånd. Båten ska hämta oss vid Las Palmas. Vi tar oss dit via Ka-
pellängen och Stora Idemoren. I Kapellängen kan vi föra in ullört,
Filago arvensis, på artlistan. Och några hundra meter öster om Björk-
moren står faktiskt ytterligare några enstaka tofsäxingar.

Vi kommer i god tid till båten och hinner sitta på stranden ett tag
och tänka tillbaka på de gångna dagarna. Stora delar av Gotska
Sandön täcks av en ytterst artfattig tallskog. Man kan gå kilometer
efter kilometer utan att se mycket annat än ljung, lingon, blåbär,
mjölon, samt en eller annan tallört eller grönpyrola, *Calluna vulga-*
ris, *Vaccinium vitis-idaea*, *V. myrtillus*, *Arctostaphylos uva-ursi*, *Monotropa sp.*
samt *Pyrola chlorantha*. Men trots detta har vi hittat mer än 300 ar-
ter kärllväxter under vårt inventerande på ön. Av dessa är drygt 40
(!) inte uppgivna från Gotska Sandön tidigare. Vi har då naturligt-
vis missat en del värtarter och inte heller hunnit med att besöka
de inre delarna av ön. Det får anstå till en annan gång. Gotska
Sandön lockar ständigt till nya besök.

Gun Ingmansson
Bangårdsgatan 10
621 45 Visby

Botanikdagarna på Gotland 1988

ELSA BOHUS JENSEN, STIG HÖGSTRÖM, GUN INGMANSSON,

BO GÖRAN JOHANSSON och BENGT LARSSON

Svenska Botaniska Föreningens årsmöte 1988 var förlagt till Gotland, och Gotlands Botaniska Förening stod i samband därmed som värd för 1988 års botanikdagarna 27-30 juni. Deltagarna, cirka 90 stycken, hade förlagts till Varvsholms pensionat vid Klintehamn, som också stod för alla måltider, i rikt mått.

De flesta deltagarna kom vid middagstid på måndagen den 27, lagom till lunch på pensionatet, och tillbringade eftermiddagen med exkursioner i närheten, där det finns rika bestånd av strandvedel, *Astragalus danicus*, och torrängsväxter som backfingerört och ängshavre, *Potentilla collina* och *Arrhenatherum pratense*. Strandängarna besöktes också, där man kunde finna pyttesmå, unga exemplar av saltmålla, saltört och glasört, *Halimione pedunculata*, *Suaeda maritima* och *Salicornia herbacea*. Många passade också på och gjorde bilexkursioner till bland annat det närbelägna reservatet för stor skogslilja, *Cephalanthera damasonium*, i Fröjel, där man ännu kunde finna några exemplar av denna orkidé i blom, även om huvudblomningen var förbi.

De följande två dagarna fördelades deltagarna på två bussar, som var för sig gjorde en dagstur på norra Gotland och en på södra. Bengt Jonsell och Thomas Karlsson ledde, tillsammans med värdarna från Gotlands Botaniska Förening, dessa dagsturer. Mer om innehålllet i dessa följer nedan.

På tisdagskvällen talade Torgny Rosvall, efter föreningens årsmöte, över temat "Några blad ur de gotländska växternas upptäckthistoria". Följande kväll gav Bo Göran Johansson en presentation av Projekt Gotlands Flora.

Efter frukosten på torsdagsmorgonen skingrades så deltagarna (men många förefaller ha passat på att stanna ytterligare några dagar på Gotland. Vi träffade flera av dem på olika växtlokaler över ön och på Gotland Botaniska Förenings exkursion söndagen efter.) Organisationskommittén drog en lättnadens suck över att allt gått i lås och började strax därefter diskutera nya planer på ett stort inventeringsläger sommaren 1989! (mer om detta på annan plats i detta nummer).

DAGSTUR NORRA GOTLAND.

Första målet var den nyupptäckta haverrotslokalen i Väskinde, dit vi var angelägna att hinna något så när tidigt på förmiddagen, innan blomkorgarna slagit ihop sig. Vi fick också, mycket riktigt, se såväl stor haverrot, *Tragopogon dubius*, som gotländsk haverrot, *T. crocifolius*, och de båda raserna av ängshaverrot, *T. pratensis* ssp. *pratensis* och ssp. *minor*, i blom. Lite svårare var det att finna blommande *crocifolius*-hybrider, eftersom de alls inte är lika många till antalet, men efter en stunds strövande lyckades även detta.

Exkursionssällskapet vid Stigmyr. Foto: S. Hedgren, 6 juli 1988.

I ett stenbrott ute på den öppna , gräsvuxna hållarken, växte kulturberoende växter som fältkrassing, odört och bolmört, *Lepidium campestre*, *Conium maculatum* och *Hyoscyamus niger*.

Färden gick vidare norrut mot Stigmyr, som ligger i Hangvar socken och ingår i det stora naturreservatet Hall-Hangvar, som innefattar en lång klintkust med skogar och myrmarker innanför. Stigmyr är en typisk, artfattig gotländsk agmyr med ag, *Cladium mariscus*, på myrvidden och främst knappag, *Schoenus nigricans*, i kanterna. Vi kunde också passa på att jämföra ryltåg och torvtåg, *Juncus articulatus* och *J. alpinus* ssp. *alpinus*, som växte tillsammans i myrkanten.

Vid Stigmyr växer också svärdkrissla, *Inula ensifolia*, som upptäcktes här av J.P. Rosén 1817. Den finns i Sverige blott på norra Gotland (ett 15-tal lokaler). Här på Stigmyr finns den rikligen, bland annat helt nära parkeringsplatsen för bussen. På hållmarken finns även gotlandssolvända, *Fumana procumbens*, som fortfarande hade blommor ute. Vi såg också alvararter som stenmalört, blåfibblor, alvargräslök och bägsvingel, *Artemisia rupestris*, *Hieracium* grupp *Praealtina* (*H. westöii*), och *Festuca rubra* ssp. *oelandica*.

Det tredje och sista exkursionsmålet för dagen var Hejnum Kallgatburg, där vi först vandrade genom ett nötbetad område med skog, ängsmark och kärr. Vi följde en snitslad naturstig genom en frodig granskog med bl.a. myskmadra och ramslök, *Galium odoratum* och *Allium ursinum*, som sprider sig från en skuggig bäckravin. Ute på en öppen nötbetad äng stod ännu kvar rester av kummin och skogslök, "kajp", *Carum carvi* och *Allium scorodoprasum*. I fuktigare partier mötte vi

Källmyren vid Rövätar inbjöd till närgånget studium.
Foto: Bengt Larsson, 6 juli 1988.

blodtopp, *Sanquisorba officinalis*, i den blågröna tetraploida form som förekommer på norra Gotland, kring Hejnum-Bäl (den grönare, oktoploida formen finns på mellersta Gotland, kring Anga-Kräklingbo-Ala).

I den östra delen av hagen finns ett väl trampat källkärr med delvis blottade jord- och vattenytor. Vi kunde beskåda källnate, kärrlilja, trubbtåg, axag, näbbstarr, ängsnycklar och sumpnycklar, *Potamogeton coloratus*, *Tofieldia calyculata*, *Juncus subnodulosus*, *Schoenus ferrugineus*, *Carex lepidocarpa*, *Dactylorhiza incarnata* och *D. trausteineri*. Den tidigt blommande fjälltätörten, *Pinguicula alpina*, stod nu ej att se i blom, ej heller den sent blommande luktsporren, *Gymnadenia odoratissima*, men några blommande exemplar av båda visade sig längre fram i alla fall.

Naturstigen går över en stätta vidare ut i ett större, obetat myrområde, där vi möttes av kraftiga, övervägande vegetativa tuvor av hybriden mellan axag och knappag, *Schoenus ferrugineus* x *nigricans*. I öppna, vattenfyllda svackor fanns *Utricularia*-arter, och kanterna rödtonades av storsileshårets blad, *Drosera anglica*. Brunögontröst, *Euphrasia salisburgensis* var *schoenicola* växer i området, men det var långt för tidigt att finna den i blom (Thomas Karlsson lyckades dock leta upp ett litet exemplar i knopp på tillbakavägen).

I den östra delen av myren såg vi på benvedsbeståndet, *Euonymus europaeus*, som kantar det imponerande stora idgransbeståndet, *Taxus baccata*, på Ancylusvallen. På myren utanför fanns också rikligt av blodtopp. Naturstigen följer sedan en gammal väg på Ancylusvallen

Axag och storsileshår i källmyren i södra delen av Rövätar.
Foto: Stellan Hedgren, juli 1988.

Kärrlilja. Foto: Gun Ingmansson, juli 1988.

Ett rikt bestånd av gräsull på Rövätar. Foto: S Hedgren, juli 1988.

genom rika och täta bestånd av idgran. Längs den grusiga stigen fahn vi bl.a. skogssmörblomma, *Ranunculus polyanthemos* ssp. *polyanthemoides*, buskviol, *Viola hirta* och fågelfotsstarr, *Carex ornithopoda*. Vid en liten avstickare österut diskuterades övergångsformer mellan krypvide och rosmarinvide, *Salix repens* ssp. *repens* och ssp. *rosmarinifolia*, som växte i ett litet kärr.

Denna sista vandring drog ut på tiden, och vägen tillbaka till bussen företogs i stor skyndsamhet. Dock hann vi kasta ett öga på begynnande ax hos piggröret, *Calamagrostis varia*, som det finns överflöd av i dessa trakter, men som man tydligast ser på höstkanten, när håren i blommorna skimrar i vitt. Vid parkeringsplatsen hann vi också som hastigast med att titta litet på en ensam hybridplanta mellan nipsippa och fältsippa, *Pulsatilla patens* x *pratensis* (nipsippa växer i några mindre bestånd några hundra meter därifrån, medan fältsippa finns precis i närheten).

DAGSTUR SÖDRA GOTLAND.

Dagen inleddes med ett besök i Anga prästäng på Östra Gotland. Ängget är ganska litet, knappt 2 ha, och innehåller både torra och fuktiga partier. Från ingången i söder vandrade vi genom en lövriå av ask och hassel, *Fraxinus excelsior* och *Corylus avellana*, ut på en slätt med enstaka tallar, enar och björkar, *Pinus sylvestris*, *Juniperus communis* och *Betula verrucosa*.

Marken var fylld av höskallra, brudsporre, skogsnycklar, tvåblad

Exkursionsdeltagarna studerar sandhedsfloran vid Skvalpvik.
Foto: Bengt Larsson, 5 juli 1988.

och krutbrännare, *Rhinanthus serotinus* ssp. *vernalis*, *Gymnadenia conopsea*, *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*, *Listera ovata* och *Orchis ustulata*. Änget är välkänt för sina många orkidéarter, och i mindre antal finns också Sankt Persnycklar, johannesnycklar, göknycklar, skogsknipprot och flugblomster, *Orchis mascula*, *O. militaris*, *O. morio*, *Epipactis helleborine* och *Ophrys insectifera*.

I mitten av ängten möttes vi av rikliga bestånd av svensk ögontröst, *Euphrasia stricta* var. *suecica*. Denna växer enbart på Gotland på ett fåtal platser, genomgående hävdade ängen. Änga prästäng är den utan jämförelse rikaste lokalen på ön.

En annan botanisk sevärdhet var "ängsformen" av blodtopp, grönare och med mer utbredda småblad än den form som vi mötte längre norrut på Gotland.

Från Änga gjorde vi en långfärd med bussen ner mot den allra södra delen av Gotland, ner på "Storsudret". Längs hela västra kusten av Storsudret har man sedan urminnes tider brutit sandsten till öns behov, men även en stor del har gått på export. De flesta stenbrotten är numera nedlagda och övervuxna, men i Kättelevik, som vi åkte förbi på vägen ner mot Hoburgen, finns ännu åtminstone ett, där man ännu bryter sten på samma sätt som förr med hjälp av kilar, slägga och träklubba.

Längs hela kustkanten och på alvarmarken ovanför Kättelevik blommar våradonisen, *Adonis vernalis*, rikligt under maj och början av juni. Nu kunde vi se den här och där som ljusgröna ruggar bland tulkörtens, *Vincetoxicum hirundinaria*, mörkare gröna plantor. Kustklin-

Blodtopp och svensk
ögontröst i Anga
prästänge.
Foto: B.G. Johans-
son, 19 juni 1988.

ten består av kalksten och här, liksom vid Hoburgen, har man brutit den berömda, röda "hoburgsmarmorn", som varit mycket populär under olika perioder.

Vid Hoburgen, väl mest berömd för rauken "Hoburgsgubben", som ska ha varit en jätte, och om vilken det finns en mängd sägner, höll vi lunchpaus. Mitt för vårt rastställe fanns en åker, sådd med raps, där ett tätt och livskraftigt bestånd av taggkörvel, *Athriscus caucalis*, etablerat sig. Man kunde också finna några andra lite ovanligare ogräs såsom jungfrukam och nålkörvel, *Aphanes arvensis* och *Scandix pecten-veneris*.

Efter lunch förflyttade vi oss något österut till några gårdar, som tillhör Digrans, Gotlands sydligaste gård. Ägaren är pensionär sedan många år, men fortsätter att bruka jorden. Här kunde vi se nästan alla de åkerogräs, som var så vanliga för bara 20-30 år sedan, men i dag är på gränsen till utrotning. Vi fann bl.a. åkerranunkel, sydsmörblomma, fältkrassing, jungfrukam, nålkörvel, taggkörvel, sommarklynne och renkavle, *Ranunculus arvensis*, *R. sardous*, *Lepidium campestre*, *Aphanes arvensis*, *Scandix pecten-veneris*, *Anthriscus caucalis*, *Valerianaella dentata* och *Alopecurus myosuroides*.

Nästa exkursionsmål var Skvalpvik, Holmhällar och Holms fiskeläge. Vi lämnade bussen på vägen, norr om pensionatet, och vandrade ner mot stranden genom det sandiga skogsområdet innanför Skvalpvik. På vägen ner fann vi den lilla skaftröksvampen, *Tulostoma brumale*, i mossan på sanden vid vägkanten: Sandheden innanför stranden bjöd på gräsen borsttåtel, sandsvingel, sandtimotej och vårtåtel, *Corynepho-*

rus canescens, *Festuca polesica*, *Phleum arenarium* och *Aira praecox*. En sanddynsform av styvmorsviol, *Viola tricolor*, växte strödd bland gräsen.

Längs sjäva stranden fanns rikligt med sandsallat, *Lactuca tatarica*, en 1900-talsinvandrare till Gotland. På lite grusigare ställen växte vejde, *Isatis tinctoria*, och enstaka såpört och grusviva, *Gypsophila fastigiata* och *Androsace septentrionalis*. Några vitblommiga exemplar av blåeld, *Echium vulgare*, glädde också exkursionsdeltagarna.

Fram mot raukområdet byter floran karaktär, sandarterna försvinner och ersätts av mer kalkälskande arter. Inom ett midre område, där vatten sipprar fram ur gruset, såg vi bl.a. en lågvuxen form av ängsnycklar, honungsblomster och massor av majviva, *Dactylorhiza incarnata*, *Herminium monorchis* och *Primula farinosa*. Strandglim och såpört, *Silene maritima* och *Gypsophila fastigiata*, är rikligt förekommande här, liksom en prostrat form av vitmåra, *Galium boreale*, som ligger som små vita kuddar i gruset. Vi besökte också en liten våt innaför själva strandområdet, vars botten var helt täckt av lökgamander, *Teucrium scordium*.

Söderut kunde vi se Heligholm, och innaför, alldeles i kanten av raukområdet vandrade vi förbi Holms fiskeläge med låga strandbodar med tak av sandsten. Från fiskeläget drog vi oss sedan inåt land mot pensionatet, där bussen väntade.

Dagens sista utflyktsmål var f.d. Mästermyr, där vi stannade vid Esketräsk, en utdikad, men inte uppodlad del av Mästermyr. Mästermyr var Gotlands näst största myr och mätte 2670 ha. Myrområdet dikades ut under åren 1902-1910. Esketräsk var ursprungligen en grund sjö i detta myrområde, som mätte 20 ha. I dag är träskbotten ofta knastrande torr på sommaren, men det är nära till grundvatten. Under höst och vår står det ofta några centimeter vatten över markerna. Här upptäcktes 1938 ett restbestånd av kärrnycklar, *Orchis palustris*, ute i en fuktäng dominerad av knappag, *Schoenus nigricans*, med flera andra orkidéer som flugblomster, kärrknipprot och purpurknipprot, *Ophrys insectifera*, *Epicactis palustris* och *E. atrorubens*.

Dagen avslutades med av vi tittade på vegetationen i ett blekefält helt nära vägen, där vi kunde se låsbräken, småtörel och honungsblomster, *Botrychium lunaria*, *Euphobia exigua* och *Herminium monorchis*.

Elsa Bohus Jensen
Irisdalsgatan 14
621 42 Visby

Gun Ingmansson
Bangårdsgatan 10
621 45 Visby

Bo Göran Johansson
Levide Vall
621 93 Visby

Stig Högström
Neptungatan 21
621 41 Visby

Bengt Larsson
Lummelundsväg, Pl 4875
621 41 Visby

Exkursionsrapporter

LAVEXKURSION 24 APRIL

Botaniska föreningens lavexkursion under ledning av Roland Moberg, Uppsala, började vid Katthamra gård i Katthammarsvik. Kalla vindar svepte in från norr och temperaturen visade straxt under noll. Med vindtåta kläder började vi examinera lavarna på träden upp till gården. På träden växte allmänt den gula väggglaven, *Xanthoria parietina*, och de första träden var täckta av denna lav. Vi fortsatte närgånget att studera lavarna med ansikte och lupp tätt intill stammar och grenar. Den rosettformiga och lätt vitpuddrade dagglaven, *Physconia pulverulacea*, växte här och var. Andra dagglavar var den svagt fläckiga rosettlaven, *Physcia alpicola*, och gulkantad dagglav, *Physconia enteroxantha*, som har gulaktiga soral i lobkanterna. Längre upp på stammarna växte den mer buskliga allélaven, *Anaptychia ciliaris*, nu mörkt grå, men i våta grönaktig. Av skorplavar noterades bl.a. brun kantlav, *Lecanora subfuscata*, tunn grå bål med mörkt bruna fruktkroppar, vaxorangelav, *Caloplaca cerina*, med gulbruna fruktkroppar och asplav, *Lecidella elaeochroma*, med grågrön bål och svarta fruktkroppar. På några nedfallna grenar kunde vi bekanta oss med några brosklavar: brosklav och rosettbrosklav, *Ramalina fraxinea* och *R. fastigiata*.

På andra träd längre in i allén stötte vi på den mycket vanliga skrynPELLAVEN, *Parmelia sulcata*, som förekommer i stor mängd på lämpliga lövträd och är en av de vanligaste lavarna på Gotland. Den skorplika almlaven, *Gyalacta ulmi*, med rödbruna fruktkroppar med bred, vit kant, syntes fläckvis här och var på barken.

Kylan började nu kännas besvärande, varför vi beslöt att köra ned till Brunnsraränet i Etelhem och titta på Gotlands enda förekomst av jättelav, *Lobaria amblissima*. Vi parkerade bilarna i ett grustag, och promenerade ner till änet. Här var inte den kalla vinden så besvärande, det var faktiskt nästan skönt i lä av träden. Väl framme bekantade vi oss genast med jättelaven, som växer på några askar i kanten av änet. Laven är en av de större lavarna i Sverige och håller nu på att försvinna ur den svenska floran på grund av luftföroreningarna. Lunglaven, *Lobaria pulmonaria*, som tillhör samma släkte som jättelav, förekom spritt i änet. Även en annan sällsynt lav växer här i några få exemplar, nämligen blylav, *Parmeliella plumbea*, som tidigare påträffats en gång på Gotland, i Boge under 1860-talet.

Vi avnjöt vår matsäck i slutningen ned mot änet och kunde då studera en del markväxande lavar, bl.a. filtlav, kalkhedslav, älg-hornslav, trattlav, mjölig trattlav och renalavar, *Peltigera canina*, *Cladonia symphycarpa*, *C. foliacea*, *C. pyxidata*, *C. coniocraea* och *Cladonia* sp. Efter rasten började vi med att studera lavarna på tallarna i slutningen. Klilav, *Parmeliopsis aleurites*, grå med stift (isidier) på bålen samt stocklav, *P. ambigua*, gulgrön med gryniga fläckar (soral) på bålen är båda vanliga lavar på träd och stubbar. Några buskar i närheten var klädda med slånlav, blåslav och mångfruktig vägglav, *Evernia prunastri*, *Parmelia physodes* och *Xanthoria polycarpa*.

Roland Moberg studerar lavfloran på bark med stor noggrannhet.
Foto: Steilan Hedgren, Katthammarsvik 24 april 1988.

Vi drog oss nu mot själva ängat. Alldeles utanför stod en ek vars norra sida var täckt av gul mjölllav, *Lepraria candelaris*, en lav som brukar täcka atora ytor och synas på långt håll. På några askar växte skriftlav, *Graphis scripta*, som har en tunn bål med fruktkroppar som smala blyertsstreck, och klotterlav, *Opegrapha varia*, som också har en tunn bål med avlånga fruktkroppar. Vidare in i ängat noterades porlav, gul porlav, lönnlav, blemlav och grynnig ägglav, *Pertusaria pertusa*, *P. flavida*, *Bacidia rubella*, *Phlyctis argena* och *Candelariella xanthostigma*. Vi provsmakade bitterlaven, *Pertusaria amara*, som först inte smakar något, men som sedan lämnar en bitter smak, som sitter kvar en stund på tungan. Till sist studerade vi i lupparna de små, knappt 3 mm långa och smala knappnålarna av knappnålslaven, *Calicium viride*, i kanten av en barkspricka på en ek. Vi tackade Roland Moberg för den intressanta och lärorika lavexkursionen i gotländska marker.

Lars-Åke Pettersson

HEJNUM HÄLLAR 15 MAJ

Adam och Eva och nipsippa var några av de vårväxter, som ett fyrtiotal deltagare i exkursionen till Hejnum hållar kunde glädja sig åt att få se.

Jättelav, *lobaria amblissima*, på ask. Foto: Stellan Hedgren, Etelhem, 24 april 1988.

Första anhalten var en hållmark vid Bjärshajd, där många till formatet obetydliga, men ändå intressanta ettåriga växter demonstrerades av Bo Göran Johansson, en av de två exkursionsledarna. Här fick deltagarna till exempel lära sig skillnaderna mellan alvararv, vårarv, nagelört och grusbräcka, alla bara några centimeter höga, men redan i full blom. På de här, normalt torra hållmarkerna klarar de sitt fortbestånd genom att utnyttja vårfukten och blomma och sätta frukt innan sommartorkan sätter in.

Här besågs också bland mycket annat bladrosetterna till stenmalört, en art som i Nordeuropa endast finns på Gotland, Öland och i nordvästra Estland. De friskt gröna bladen har en kraftig malörtsdoft till skillnad från den mycket vanligare grågröna fältmalörten, som knappast doftar alls.

Man såg också på nipsippor, som nu till största delen var överblommade. Hybriden mellan nipsippa och fältsippa är, liksom nipsippan, fridlyst, och den blommar något senare än nipsippan. Torgny Rosvall, den andre exkursionsledaren, demonstrerade de båda sipporna och beskrev de olika metoder som man kan använda för att skilja hybriden från de rena föräldraarterna.

Nästa anhalt var i närheten av S:t Olofshamn, där ett stort och vidsträckt bestånd av Adam och Eva besågs. Det är sällsynt att hitta denna fina orkidé på hållmarkslokaler. Den förekommer nästan alltid på kulturpåverkad mark, där gräset genom bete eller slåtter inte tillåts bli för högt. Här på Hejnum hållar har den en av sina få hållmarkslokaler. Här sågs dock bara gula exemplar. Den röda färgformen är mycket sällsynt på inlandslokaler, medan den ofta dominerar på de kustnära lokalerna.

Deltagarna vandrade därefter ner i "Oles änge", en liten vacker ängsmark mot Rövätar. Här besågs både torrängs- och sankängsväxter. I det våtaste partiet ner mot Rövätar blommade redan den vita fjälltätörten, en relik från tiden närmast efter istiden, då det var betydligt kallare än nu. Fjälltätörten finns också på Ösel, men annars måste man bege sig upp i de norska och svenska fjällregionerna eller till norra Finland eller Kolahalvön för att få se den i Nordeuropa.

På de torra ängspartierna med lövskog blandat med granskog med jättegranar iaktogs ett fint bestånd av myskmadra, som inte är särskilt vanlig på Gotland. Några helfyllda blåsippor glädde också exkursionsdeltagarna, innan exkursionen upplöstes. Deltagarna kunde sedan fortsätta att njuta på egen hand i det vackra vårvädret.

Torgny Rosvall

NYA DEKALER

Nya dekaler med Gotlands Botaniska Förenings emblem finns nu att köpa för 10 kr/styck. De kan enklast beställas genom att man betalar in 10 kr extra på medlemsavgiften och skriver till på inbetalningskortet att man önskar en dekal. De går också att beställa separat från föreningens kassör, Bengt Larsson, Lummelundsväg, Pl 4875, 621 41 Visby.

Botanikläger 1989

Nu är det dags igen! Ett botanikläger på Gotland sommaren 1989, där vi ska samlas för att inventera det stora "vita området" från Hemse mot Stånga-Lye-Garde och Etelhem. Mycket kulturmark, där man kan hoppas på att finna sällsyntheter som sandlucern och spjutsporre men också stora skogsområden med hållmarker, där bl.a. nipsippa har påträffats, och där man kan vänta sig att finna nya lokaler för t.ex. gotlandsstånds.

Vi har bestämt oss för tiden 8-15 juli 1989, och för denna tid har vi bokat in Etelhems bygdegård, som kommer att fungera som inventeringsens högkvarter. Här får deltagarna kostnadsfri inkvartering (för dem som vill ha lite högre standard finns bl.a. ett vandrarhem i Garde) och här finns möjlighet till enklare matlagning. Vi kommer också att ha litteratur och lite stereoluppar, växtpressar m.m. till disposition. Etelhem trafikeras av cirka fem bussturer i var riktning dagligen, så det kommer att vara lätt att ta sig dit, även utan bil.

Vi har tänkt oss att de som deltar i botaniklägret får som uppgift att, i små grupper om några stycken, inventera delområden, så det är önskvärt med någon vana. Vi hoppas emellertid också att kunna hinna med några gemensamma kortare exkursioner, exempelvis på kvällstid, för att kunna visa på den gotländska florans egenart.

Vi har inte satt någon övre gräns för antalet deltagare. De som är intresserade av att delta kan redan nu höra av sig brevledes eller per telefon till Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby, tel 0498/71343 eller till Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby, tel 0498/66204. Vi återkommer med mer information om lägret i nästa nummer av Rindi.

OBS! NY MEDLEMSAVGIFT

Medlemsavgiften för 1989 har höjts till 50 kr. Avgiften för familjemedlem är oförändrat 15 kr. Inbetalningskort medföljer detta nummer.

Om du dessutom ger en gåva till föreningen får du som tack ett särtryck av ett av Rindis färgomslag från i år, batikbilden av Barbro Lindberg eller akvarellen av Staf-fan Rosvall.

Program våren och sommaren 1989

- Ons 18 jan Herbariet på Säveskolan presenteras av Bo Göran Johansson. Här finns cirka 30 000 ark med fanerogamer och kryptogamer från alla delar av världen: Tillandsia från Sydamerika, en liten samling från Taffelberget i Sydafrika osv, men framför allt ett stort och rikt gotlandsmaterial samlat av bl.a. O.A. Westöö, K. Johansson och E.Th. Fries.
Lokal: Säveskolans foajé kl 19.
- Tor 16 feb Årsmöte. Efter förhandlingarna talar Torgny Rosvall om gotländska botanister genom tiderna.
Lokal: Gotlands Naturmuseum kl 19.
- Ons 8 mar Asturien — från den gröna Atlantkusten till Kantabriskas bergens högsta toppar. Anders Lekander visar bilder och berättar om botaniskt och kulturellt intressanta områden i norra Spanien.
Lokal: Gotlands Naturmuseum kl 19.
- Sön 23 apr Kryptogamexkursion. Vi ser på mossor, lavar och andra kryptogamer på de spännande hållmarkerna kring Ölbäck. Ledare: Elsa Bohus Jensen, Bo Göran Johansson och Lars-Åke Pettersson.
Samling: Ölbäck kl 10.
Anm: Ölbäck ligger längs landsvägen från Visby mot Endre, 2,7 km öster om avtaget mot Hejdeby och Slite. Parkeringsmöjligheter på grusryggen söder om landsvägen. Lätt terräng, men varma kläder rekommenderas.
- Sön 21 maj Kyrkbingegrund. Vi går (eller vadar) ut till den vackra betade f.d. ön, som så här års får färg av stora mängder av Adam och Eva. Rygsäck med matsäck är bra att ta med sig och stövlar är ett måste! Ledare: Gun Ingmansson.
Samling: Gothems kyrka kl 10.
- Lör 10 jun Sjaukle i Viklau. En vandring längs den vackert meanderande Viklauån. Jörgen Petersson leder exkursionen.
Samling: Viklau kyrka kl 10.
- Sön 2 jul Vitärtskällan, en "klassisk" gotländsk växtlokal. Vitärtskällan är en vacker och omväxlande källmyr norr om Storugns i Lärbro, som nu bjuder på sumpnycklar och andra skönheter. Stövlar är bra att ha med sig. Ledare: Jens-Henrik Kloth.
Samling: Kappelshamns hamn kl 10.

Innehåll

- 47 Staffan Rosvall: Omslagsbilden: Kungsmyntan på Herrgårdsklint
- 49 Hjördis Stigell: Det öppna diket – ett intresseobjekt med många fasetter
- 60 Jörgen Petersson: Alvena Lindaräng
- 65 Torgny Rosvall: Tidigare fynd av haverrotshybrider på Gotland
- 67 Gun Ingmansson: Inventeringsdagar på Gotska Sandön
- 73 Elsa Bohus Jensen, Stig Högström, Gun Ingmansson, Bo Göran Johansson och Bengt Larsson: Botanikdagarna på Gotland 1988
- 82 Exkursioner
- 86 Botanikläger 1989
- 87 Program våren och sommaren 1989
- 88 Innehåll

ÖPPET HUS PÅ NATURMUSEET

Också under 1989 kommer vi att ha Öppet hus på Gotlands Naturmuseum under torsdagskvällarna från kl. 19. Vi träffas i Naturmuseets bibliotek, Hästgatan 1, en trappa upp. Alla är välkomna för att träffa och prata med personer som är intresserade av Gotlands flora.

Vi börjar hålla Öppet den 11 maj och fortsätter sedan var torsdag fram till och med den 31 augusti.